

LEGISLATIVNÍ DEFINICE TÝKAJÍCÍ SE POTŘEB ŽÁKŮ

SHRNUTÍ POLITIKY

Práce Evropské agentury pro speciální a inkluzivní vzdělávání (dále jen „agentura“) podporuje rozvoj inkluzivních vzdělávacích systémů, aby bylo zajištěno právo **každého** žáka na inkluzivní a spravedlivé vzdělávací příležitosti (**Evropská agentura, 2016**).

Práce agentury uznává, že každý žák má vlastní jedinečné zkušenosti s diskriminací a/nebo překážkami v učení. Všechny aspekty práce agentury mají za cíl zvážit vše, co může žáky marginalizovat a zvýšit jejich riziko vyloučení (**Evropská agentura, 2021a**).

V souladu s tímto závazkem se činnost **legislativních definic týkajících se žáků ohrožených vyloučením** zaměřila na sběr a analýzu informací o právních definicích a popisech používaných v členských zemích agentury. Zvláštní důraz byl kladen na legislativní definice a popisy týkající se široké vize inkluzivního vzdělávání pro **všechny žáky**.

Tato činnost konkrétně zkoumala, jak členské země agentury právně definují a popisují potřeby žáků z hlediska toho, že je považují za skupiny **žáků se speciálními potřebami** nebo za **žáky ohrožené vyloučením**. Zabývala se také tím, jak **antidiskriminační legislativa** a **legislativa pro inkluzivní vzdělávání** definují a/nebo popisují potřeby žáků, a prozkoumala koncept **intersekcionality**.

Důkazy byly shromážděny z 35 členských zemí agentury.

Další informace naleznete v úplné zprávě *Legislative Definitions around Learners' Needs: A snapshot of European country approaches [Legislativní definice týkající se potřeb žáků: přehled přístupů evropských zemí]* (**Evropská agentura, 2022a**) a na webové oblasti **Legislativní definice**.

Různé přístupy k řešení potřeb žáků v inkluzivních vzdělávacích systémech

Od založení agentury v roce 1996 došlo v uvažování zemí a v prioritách politik pro inkluzivní vzdělávání ke klíčovým koncepčním změnám (**Evropská agentura, 2022b**). V evropských zemích se debata o rozvoji vzdělávacích systémů, které jsou spravedlivé pro všechny žáky, posunula od „**integrace**“ (začlenění žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do hlavního proudu vzdělávání) k „**inkluzi**“ (více zaměřené na „příležitosti k učení“ pro všechny žáky), k aktuálnějšímu a širšímu chápání **inkluzivního vzdělávání** jako spravedlivého a vysoce kvalitního vzdělávání pro všechny žáky (tamtéž).

Posun od kategorického přístupu, podporovaného medicínským modelem v rámci speciálního vzdělávání, k normativnějšímu pohledu, zaměřenému na práva každého žáka bez ohledu na jeho situaci, vyžaduje změnu vzdělávacího myšlení a kultury. Ve vzdělávacím systému, jehož cílem je být spravedlivý pro všechny žáky, se zaměření na kategorie žáků a individuální podporu (**kategorický přístup**) musí změnit na zaměření se na zvýšení schopnosti škol reagovat na různé potřeby všech žáků (**přístup založený na právech**) (tamtéž).

Vývoj v uvažování týkajícím se inkluzivního vzdělávání jako přístupu k vysoce kvalitnímu vzdělávání pro **všechny žáky (Evropská agentura, 2021b)** vedl k diskusím o nutnosti identifikovat potřeby žáků bez použití označení (zejména označení založených na lékařských nebo deficitních modelech). Všechny země v současné době čelí problému koncipování své legislativy a politiky tak, aby jasně usilovaly o zajištění úplného zapojení a zvýšily úspěchy pro všechny žáky a zároveň se vyhnuly nálepkování jednotlivců nebo skupin žáků. V legislativě a dokumentech politik jednotlivých zemí, v implementačních strategiích a plánech a v jejich monitorování a shromažďování dat je evidentní dilema, zda používat či nepoužívat různá označení.

V této činnosti je pojem „**potřeby žáků**“ chápán jako způsob, jak zdůraznit požadavek na vzdělávací opatření a/nebo podporu, aniž by bylo aplikováno označení založené na vnějším faktoru, který nějakým způsobem popisuje jednotlivce nebo skupinu žáků nebo má na ně dopad. Použití nekategorického termínu „**potřeby žáků**“ by bylo pro země **ideálním** přístupem a je v souladu s postojem agentury k systémům inkluzivního vzdělávání (**Evropská agentura, 2022c**).

Skutečnost – jak dokládá analýza legislativních definic zemí nebo popisy v politice týkající se potřeb žáků – jasně ukazuje, že legislativa a dokumenty politik popisují potřeby žáků s menším zaměřením na požadavky žáků na opatření a podporu a více na externě generovaná označení, která identifikují skupiny charakteristik žáků. Tato činnost používá termíny „**kategorie skupin žáků**“ a „**skupiny žáků**“. Týkají se skupin žáků identifikovaných prostřednictvím analýzy provedené v rámci této činnosti.

Níže uvedený souhrn výsledků uvádí počet zemí, kterých se informace týkají, z celkového počtu 35.

Legislativní definice nebo popisy v politice týkající se žáků se speciálními potřebami

V politice a legislativě zaměřené na žáky se speciálními potřebami většina zemí (32) používá označení **žáci se zdravotním postižením, speciálními potřebami a poruchami učení**. Některé země hovoří o **sociálně-emocionálních obtížích** (14), **národnostních menšinách a kulturní rozmanitosti** (8) nebo **socioekonomicky znevýhodněném prostředí** (7). Pouze několik zemí zahrnuje kategorie zaměřené na žáky, kteří jsou **migranti, uprchlíci a nově příchozí** (5), mají **problémy související s věkem** (4), mají **zkušenost s krizí nebo traumatem** (2), jsou **mimo vzdělávání** (2), vykazují **delikventní nebo kriminální chování** (2) nebo **žijí ve vzdálených, venkovských nebo znevýhodněných oblastech** (1).

Ve většině zemí zaujímají legislativa a politika týkající se speciálních potřeb k označování potřeb žáků kategorický přístup, podložený lékařským modelem.

Legislativní definice nebo popisy v politice týkající se žáků ohrožených vyloučením

V politice a legislativě zaměřené na žáky ohrožené vyloučením většina zemí používá označení **žáci se zdravotním postižením, speciálními potřebami a poruchami učení** (24) nebo **socioekonomicky znevýhodněné prostředí** (23). Některé země odkazují na **národnostní menšiny a kulturní rozmanitost** (16), **migranty, uprchlíky a nově příchozí** (16) nebo **osoby mimo vzdělávání** (9). Pouze několik zemí zahrnuje označení, která se zabývají **zkušenostmi s krizí nebo traumatem** (6), **problémy souvisejícími s věkem** (4), **závislostí a zneužíváním návykových látek** (4), **životem ve vzdálených, venkovských nebo znevýhodněných oblastech** (4) nebo **sociálně-emocionálními obtížemi** (4).

I když jsou tyto potřeby prezentovány jako odlišné kategorie potřeb žáků, agentura uznává, že na individuální úrovni se tyto různé skupiny pravděpodobně překrývají.

Kategorický přístup k označování skupin žáků ohrožených vyloučením je stejně rozšířený jako přístup založený na právech, který se zaměřuje na situaci žáků ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí. To ukazuje, že země používají kategorické přístupy (skupiny), ale při posuzování žáků ohrožených vyloučením dochází k odklonu od čistě lékařského modelu (označení týkající se postižení a speciálních vzdělávacích potřeb).

Antidiskriminační legislativa

Antidiskriminační legislativa v členských zemích agentury se zaměřuje především na žáky se **zdravotním postižením, speciálními potřebami a poruchami učení** (22), **národnostní menšiny a kulturní rozmanitost** (20) a **gender, genderovou identitu, LGBTQI+ (lesby, gaye, bisexuály, transgender, queer/dotazování, intersex) nebo otázky související s pohlavím** (16).

Méně zemí poskytlo údaje o antidiskriminační legislativě, ačkoli většina takové zákony má. Všechny členské země agentury ratifikovaly Úmluvu o právech dítěte a Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením (CRPD). Většina členských zemí podepsala Opční protokol k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením, který zavádí mechanismus individuálních stížností pro ty, kteří mají pocit, že jejich práva podle této Úmluvy byla odepřena.

Antidiskriminační legislativa a politika existují ve všech členských zemích agentury, což naznačuje, že obecně se všechny země zavázaly k přístupu založenému na právech. Není jasné, jak silně je antidiskriminační legislativa posuzována v oblasti vzdělávání.

Legislativa nebo politika pro inkluzivní vzdělávání

Sebehodnocení členskými zeměmi agentury ukazuje, že legislativní definice nebo popisy v politice inkluzivního vzdělávání jsou téměř rovnoměrně rozděleny mezi **specifické skupiny žáků, všechny žáky** nebo **všechny žáky a specifické skupiny žáků**.

Analýza terminologie v poskytnutých důkazech ukazuje, že 18 zemí zahrnuje terminologii týkající se inkluzivního vzdělávání, jako jsou **všichni žáci, rovné příležitosti** nebo **rozmanitost**, do svých legislativních definic nebo popisů v politice.

Méně zemí (12) uvádí ve svých legislativních definicích nebo popisech v politice inkluzivního vzdělávání specifické skupiny žáků. U těch, kteří je uvádí, jsou nejčastěji zmiňováni **studenti se zdravotním postižením, speciálními potřebami a poruchami učení**.

Legislativní definice nebo popisy v politice inkluzivního vzdělávání v těchto zemích zahrnují jak kategorický přístup, tak přístup založený na právech. Některé země ve svých definicích inkluzivního vzdělávání neoznačují konkrétní skupiny žáků.

Legislativa nebo politika, která zohledňuje problémy týkající se intersekcionality

Sběr dat v této oblasti zkoumal, zda legislativa nebo politika vůbec zmiňuje intersekcionalitu. Pouze šest zemí uvedlo, že jejich legislativa nebo politika odkazuje na intersekcionalitu. Přestože pět ze šesti zemí poskytlo podrobnosti a reference, nebyly to dostatečné informace k identifikaci celkového přístupu kterékoli země.

Jen málo zemí zmiňuje intersekcionalitu ve své legislativě nebo politice. To může naznačovat, že se stále jedná o relativně nový koncept, o kterém se diskutuje v různých zemích, ale ještě se neprojevil v legislativě nebo politice.

Stručný přehled legislativních definic nebo popisů v politice týkající se potřeb žáků v evropských zemích

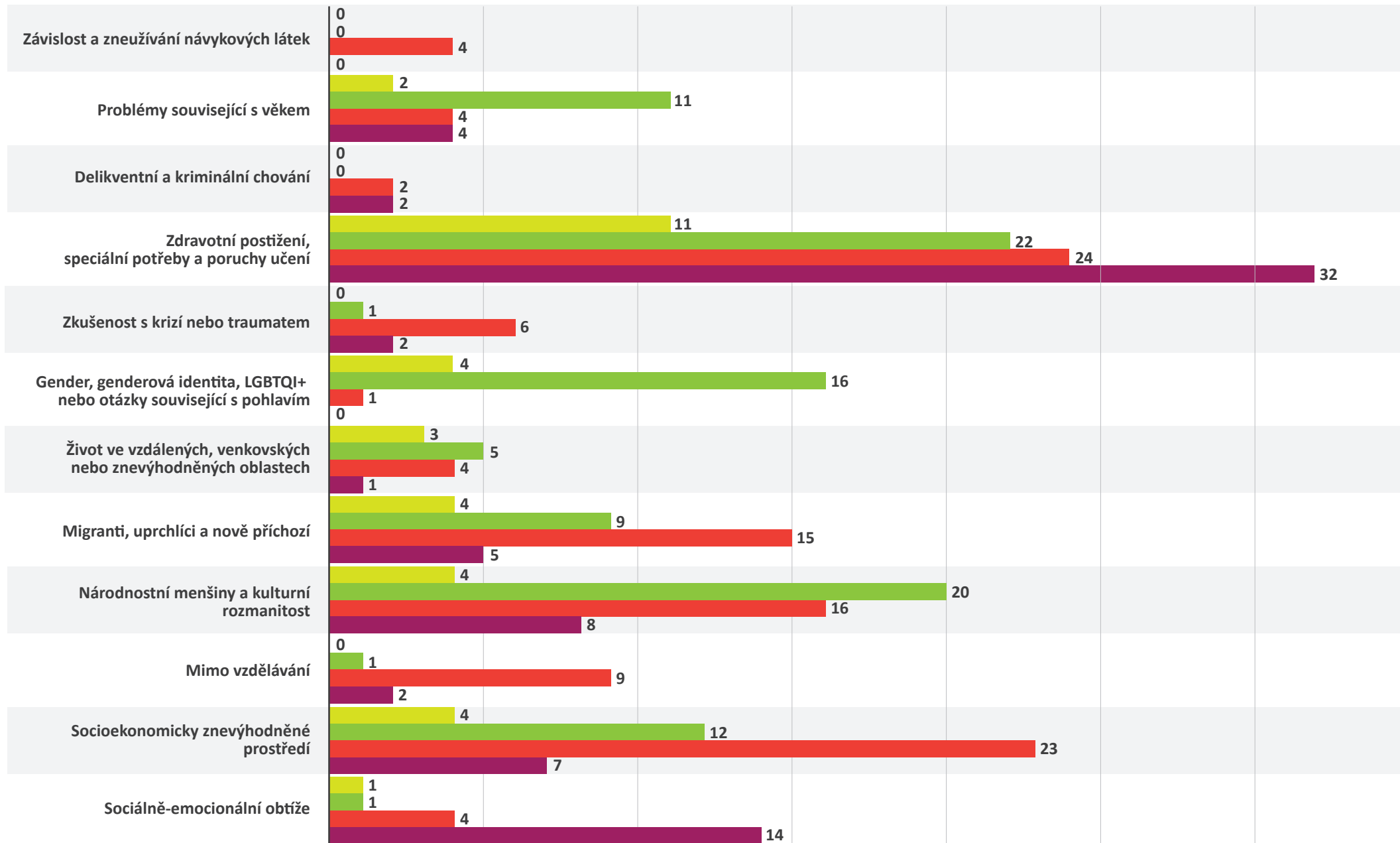
Tato činnost pouze poskytuje přehled o tom, jak si členské země agentury v současné době stojí ve svých legislativních přístupech vůči skupinám žáků a rizikovým faktorům, které mohou ovlivnit příležitosti k učení. V souladu s tím není možné komentovat „trendy“ v přístupech. Mezi zeměmi však existují určité společné rysy, které jsou důležité pro budoucí činnosti agentury s členskými zeměmi.

Následující sloupcový graf shrnuje výsledky analýzy uvedené výše. Ukazuje, kolik zemí identifikovalo nebo popsalo skupiny žáků ve své legislativě nebo politice týkající se žáků se speciálními potřebami a žáků ohrožených vyloučením, stejně jako v antidiskriminační legislativě a legislativě/politice pro inkluzivní vzdělávání.

Počet zemí, ve kterých byly identifikovány nebo popsány skupiny žáků v různých oblastech legislativy a politiky

0 5 10 15 20 25 30 35

■ Legislativa pro inkluzivního vzdělávání ■ Žáci ohrožení vyloučením
■ Antidiskriminační legislativa ■ Žáci se speciálními potřebami

Klíčová sdělení

Na základě zjištění činnosti byla v evropských zemích identifikována následující klíčová sdělení ve vztahu k legislativním definicím nebo popisům v politice týkající se potřeb žáků:

- Většina zemí stále používá **kategorický přístup**, který považuje žáky za osoby s deficitem, které vyžadují kompenzační opatření při poskytování. Země zároveň budují kapacitu svých vzdělávacích systémů tak, aby řešily a zahrnuly všechny žáky.
- Země se odklánějí od kategorických přístupů založených na lékařských modelech směrem k jiným typům kategorických přístupů, které berou v úvahu širší sociální nebo nepřímé faktory.
- Inkluzivní vzdělávání je často vykládáno tak, že je specificky zaměřeno na žáky se zdravotním postižením a/nebo speciálními potřebami, místo aby se staralo o **všechny žáky** se všemi jejich různorodými a individuálními potřebami tím, že identifikuje a odstraňuje překážky v učení. Ty mohou zahrnovat potenciální právní překážky, které neřeší diskriminaci a nezajišťují úplné zapojení všech žáků, jak je uvedeno v mezinárodních úmluvách.
- Zaměření na potřeby žáků obecně, a nikoli na označování skupin studentů, by naznačovalo posun k **přístupu založenému na právech**.

Politika inkluzivního vzdělávání a praktické činnosti, které používají označování a terminologii spojenou se speciálními potřebami podložený lékařským přístupem, s oddělenými opatřeními pro různé skupiny, nejsou v souladu s přístupem k inkluzivnímu vzdělávání založeném na právech, který se zaměřuje na překážky uvnitř systém (Evropská agentura, 2022b).

Terminologie spojená se speciálními vzdělávacími potřebami, která se opírá o lékařský přístup, potenciálně podporuje kategorický přístup k označování žáků. Alternativou je zaměřit se na charakteristiky inkluzivních vzdělávacích systémů, které budují kapacitu pro efektivnější zajištění všech práv žáků na inkluzivní vzdělávání.

Pojem „**žáci ohrožení vyloučením**“ zahrnuje nejširší škálu různých skupin žáků a všechny faktory, které mohou negativně ovlivnit jejich příležitosti k učení. Zahrnuje širokou vizi a přístup založený na právech spočívající v zahrnutí všech žáků do inkluzivního vzdělávání.

Použití termínu „**žáci ohrožení vyloučením**“ jako zaměření všech činností s členskými zeměmi agentury podpoří rozvoj politiky směrem k široké vizi inkluze podpořené přístupem založeným na právech. To je v souladu s postojem agentury k systémům inkluzivního vzdělávání.